

М. Д. Ждан, І. А. Кузнецов

**ПРОГАЛИНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ
УКРАЇНИ ЩОДО ВИКОНАННЯ
БАТЬКАМИ ОBOB'ЯЗКУ
ПО УТРИМАННЮ ДИТИНИ**

Анотація. Досліджуються питання виконання батьками обов'язку щодо утримання дитини. Доведено, що добровільне виконання обов'язку щодо утримання дитини сприяє збереженню нормальних стосунків між членами сім'ї.

Ключові слова: сім'я, утримання дитини, аліментний обов'язок, договір.

Аннотация. Исследуются вопросы выполнения родителями обязанности по содержанию ребенка. Доказано, что добровольное исполнение обязанности по содержанию ребенка способствует сохранению нормальных отношений между членами семьи.

Ключевые слова: семья, содержание ребенка, алиментные обязанности, договор.

Abstract. The problems of the parents responsibility to maintain the child. Proved that the voluntary duty to maintain the child contributes to maintaining normal relations between family members.

Key words: family, child support, alimony obligation agreement.

Право дітей на матеріальне забезпечення посідає одне з провідних місць у загально визнаних правах дитини, а обов'язок батьків щодо утримання своїх дітей є одним із головних обов'язків, що закріплені у ч. 2 ст. 51 Конституції України [1]. Цей обов'язок конкретизується у Сімейному кодексі України (далі СК України) [2], а саме у ст. 180, яка закріплює: батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. При цьому необхідно пам'ятати, що у певних випадках цей обов'язок поширюється і на повнолітніх доньку, сина, якщо останні є непрацездатними або продовжують навчання (ст. ст. 198–199 СК України). Вищезазначені положення законодавства стосуються не лише рідних дітей, а й усиновлених у встановленому законом порядку; а також не тільки повнолітніх, а й неповнолітніх батьків, незалежно від ступеня їхньої працездатності та цивільної дієздатності.

Отже, визнаючи дітей рівними по відношенню до всіх учасників сімейних відносин, законодавець надає їм певний пріоритет перед батьками до досягнення ними повноліття, тобто батьки розглядаються як зобов'язані особи, які мають обов'язок щодо виховання, утримання дитини, всебічного розвитку та захисту її інтересів.

В останні роки відбувається криза традиційних сімейних цінностей, що знаходить свій прояв у розпаді сімей, в широкому розповсюдженні випадків відмови в матеріальній підтримці навіть найближчим родичам, а отже, і у відмові одного з батьків в утриманні власної дитини. Справи про стягнення аліментів є однією з найпоширеніших категорій справ, що розглядаються і вирішуються в порядку цивільного судочинства. У зв'язку з цим особливого значення набуває завдання підвищення ефективності чинного законодавства, що регулює аліментні зобов'язання, які безпосередньо пов'язані із забезпеченням життєвих інтересів мільйонів найменш соціально захищених членів суспільства – дітей.

Договори щодо добровільного виконання батьками обов'язку по утриманню дитини мають вікову історію, але при цьому вони не були предметом самостійного наукового дослідження, що можна пояснити як тим, що сімейне право тривалий час визнавалося частиною цивільного права, так і тим, що теорії сімейного права в принципі приділяється недостатньо уваги.

Договору про сплату аліментів між батьками приділялася увага як у Кодексі про шлюб та сім'ю УРСР від 20. 06. 1969 р., так приділяється і СК України. Ст. 189 СК України передбачає можливість батьків урегулювати відносини з надання утримання своїм дітям за допомогою договору, в якому передбачити розмір, спосіб та строк надання утримання.

В юридичній літературі питанню аліментних зобов'язань батьків і дітей приділялося достатньо уваги. Питання утримання дитини активно обговорюється як вітчизняними, так і зарубіжними вченими – юристами, зокрема, М. Антокольською, Л. Афанасьєвою, Г. Ахмач, О. Дзерою, Є. Р. Жилінковою, О. Косовою, Л. Порєвою, А. Сергєєвим, З. Ромовською, Ю. Толстим, С. Фурсою, С. Чашковою, Є. Чефрановою, Ю. Червоним та іншими. При цьому необхідно зауважити, що питання добровільного виконання батьками обов'язку по утриманню дитини не достатньо досліджене і у зв'язку з цим, вищезазначене питання, є надзвичайно актуальним.

У статті зроблено спробу дослідити питання щодо добровільного виконання батьками обов'язку по утриманню дитини, довести перевагу такого виконання та внести пропозиції до діючого законодавства, що регламентує вказане питання.

Чинне законодавство передбачає два порядки надання батьками утримання дитині – добровільний та примусовий. У нормально функціонуючій сім'ї обов'язки з утримання виконуються батьками добровільно, адже це сприяє нормальному розвитку дитини [3, с. 179].

Інститут добровільного виконання аліментного обов'язку є новим для сімейного права України, і тому ще не одержав достатньої наукової розробки, хоча є дуже

важливим для розвитку як вітчизняної науки, так і українського суспільства. Аліментний договір якнайкраще захищає інтереси дітей та батьків, встановлюючи можливість зазначення в угоді більшого розміру аліментів, ніж передбачений законом, найбільш зручного порядку, способу та форми сплати аліментів. До того ж законодавець встановлює спрощений порядок примусового виконання зазначеного договору – аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса, що економить час, сили, нерви, здоров'я та гроші батьків. Тобто договірний порядок сплати аліментів є більш вигідним та зручним, у порівнянні з судовим порядком їх стягнення.

СК України, на відміну від Кодексу про шлюб та сім'ю, значно розширив засоби забезпечення інтересів дитини та надав можливість батькам самим вирішувати питання, пов'язані з виконанням зобов'язання щодо утримання шляхом укладання договорів. Зокрема, ст. 189 СК України закріплює, що батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені законодавством. Тобто законодавець надає право сторонам правовідносин щодо утримання самим визначити обсяг та порядок виконання аліментного обов'язку, що у свою чергу, надає аліментозобов'язаній особі можливість уникнути звернення до суду другого з батьків для стягнення аліментів на дитину в примусовому порядку.

Уклавши договір про добровільне виконання утримання дитини, сторони самостійно визначають розмір такої виплати. Як за договором, так і за рішенням суду, розмір виплати може визначатися у частці від доходу батьків або у твердій грошовій сумі. Також необхідно підкреслити, що батьки можуть виконувати свій обов'язок шляхом надання утримання в натуральній формі (систематична передача продуктів харчування; придбання одягу для дитини та інших необхідних речей тощо). У цьому разі аліментозобов'язана особа не відраховує певної суми грошей, а надає забезпечення в натурі, але при цьому, така виплата має відповідати інтересам та потребам дитини.

Перевагою договору про сплату аліментів є те, що розмір утримання може бути більшим, ніж той, що може бути призначений за рішенням суду. Сторони договору мають право врахувати різноманітні потреби дитини і за спільною домовленістю визначити розмір утримання, керуючись виключно інтересами дитини, та внести визначену суму до договору.

Строки виплати аліментів також встановлюються за домовленістю осіб, які уклали договір і можуть сплачуватися щомісячно, один раз на квартал, раз на рік, але при цьому в договорі має зазначатися певна дата або період часу, протягом якого не буде наступати відповідальність за несвоєчасну сплату аліментів.

При цьому необхідно пам'ятати, що в СК України є норма, яка надає право при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувачеві аліментів на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення [4, с. 215]. Такий розмір відповідальності, як видно з положень даної норми, застосову-

ватиметься, якщо особа була зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду. Тому договірну відповідальність батьки мають передбачити самостійно в аліментному договорі, адже відповідно до п. 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 р., якщо аліменти виплачуються не за рішенням суду, а відповідно до укладеного між батьками договору, передбачена ст. 196 СК України санкція застосовується при наявності прямої вказівки на це в договорі. Тобто в договорі можна передбачити відповідальність у вигляді неустойки, передання певного майна в натурі тощо. При цьому, якщо у договорі передбачена відповідальність за прострочення сплати аліментів у вигляді неустойки, то необхідно вказати її розмір, який може бути більшим за розмір, визначений у законі.

Отже, сімейне законодавство передбачає відповідальність за прострочення сплати аліментів за аліментним договором лише у випадку її прямого зазначення в договорі, а інакше вона взагалі застосовуватися не буде.

Вважаємо, що вказане правило не є правильним, адже відсутність відповідної норми порушує, перш за все, права дитини, а також і права одержувача аліментів, оскільки, він стає менш захищеним у порівнянні із випадком стягнення аліментів на підставі рішення суду. Тому доцільно в СК України також передбачити відповідальність у вигляді стягнення неустойки за прострочення сплати аліментів і в тому випадку, коли вони стягуються за договором, навіть якщо в ньому не зазначена сплата неустойки. У зв'язку з цим, ч.1 ст. 196 СК України пропонуємо викласти у такій редакції: «При виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за договором чи рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення».

Ч. 1 ст. 196 СК України закріплює відповідальність за прострочення сплати аліментів, а саме: при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення.

На даний момент очевидно, що, за аналогією, для застосування відповідальності за порушення умов аліментного договору можуть застосовуватися відповідні норми Цивільного кодексу України. Так, відповідно до ст. 22 ЦК України, при порушенні умов договору одержувач аліментів має право на відшкодування збитків.

Як зазначає Н. Д'ячкова: «... у правознавстві висловлювалися думки про доцільність відшкодування лише реально завданих збитків, що можуть мати прояв, зокрема, у втратах від продажу майна за зниженою ціною, сплаті відсотків за кредитом тощо. Упущена вигода, з цих позицій, відшкодуванню не підлягає, адже призначенням аліментних платежів є не отримання прибутку, а поточне утримання особи. Проте такий висновок видається хибним. По-перше, чинне сімейне законодавство подібної умови не містить, і, виходячи з загального дозвільного типу

правового регулювання приватноправових відносин, немає жодних підстав для її обмежувального тлумачення. По-друге, аліментні платежі можуть бути використані будь-яким способом, аби це відповідало інтересам платника аліментів, і якщо частину аліментів одержувач перераховуватиме на депозит дитини. То чому б не надати йому права стягнення з платника, який прострочив виплату аліментів, і відсотків, що були б нараховані на рахунок дитини за час прострочення?» [5, с. 15].

Також, у ч. 6 ст. 625 ЦК України вказано, що боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Аналогічні правила закріплені в Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 3. 03. 2004 р. [6].

Однак передбачена у СК України відповідальність у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення є значно вагомішою, ніж передбачена ЦК відповідальність у розмірі подвійної облікової ставки НБУ за кожен день прострочення, тому сторонам доцільно скористатися наданою законодавством можливістю і передбачити у договорі такий розмір відповідальності.

Окрім того, сторони при укладенні договору вільні у виборі інших санкцій за невиконання зобов'язань, зокрема встановлених ст. 536 ЦК України, яка передбачає, що за користування чужими грошовими коштами боржник зобов'язаний сплачувати проценти, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами. Розмір процентів за користування чужими грошовими коштами встановлюється договором, законом або іншим актом цивільного законодавства. Можливості застосування даних положень є позитивним моментом, оскільки дані санкції не є неустойкою, яку відповідно до ч. 2 ст. 196 СК України може зменшити суд з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів.

На законодавчому рівні інтереси дитини захищені та охороняються державою. Та все ж, вважаємо, державний контроль над злісними неплатниками аліментів є мінімальним. Він має бути жорсткішим і повинен передбачати кримінальну відповідальність, адже відповідальність за ухилення від сплати аліментів, закріплена у ст. 164 КК України [7], стосується лише їх несплати за рішенням суду, а не за домовленістю між батьками (аліментним договором). І це знижує рівень примусового впливу на платника аліментів у випадку, коли він злісно ухиляється від виконання свого аліментного обов'язку. До того ж міра покарання, зазначена у ст. 164 КК України, залишається поблажливою, а це дає можливість злісним неплатникам ухилятися від свого обов'язку утримувати дитину.

Крім того, необхідно посилити державний контроль над злісними неплатниками аліментів та передбачити кримінальну відповідальність за ухилення від сплати аліментів за договором, закріпивши це положення у ч. 1 ст. 164 КК України, та підсилити існуюче покарання, яке дає можливість злісним неплатникам ухилятися від свого обов'язку утримувати дитину, встановивши його у вигляді штрафу від 300 до 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або громадських робіт.

Виходячи з вищенаведеного, пропонуємо внести зміни до чинного сімейного законодавства та викласти ст. 189 СК України таким чином:

«Ст. 189. Договір між батьками про сплату аліментів на дитину.

1. Батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір, порядок, строки виплати та порядок участі у додаткових витратах на дитину.

Якщо аліменти за договором сплачуються у твердій грошовій сумі, батьки повинні передбачити у договорі порядок індексації аліментів.

Одностороння відмова від виконання договору чи одностороння зміна його умов забороняється.

Договір укладається у письмовій формі та нотаріально посвідчується. Недодержання сторонами вимог закону про нотаріальне посвідчення договору має наслідком його недійсність.

2. Договір може бути змінений чи розірваний за взаємною згодою сторін. Зміна чи розірвання повинні бути здійснені у нотаріальній формі. У разі недосягнення згоди сторонами, договір може бути змінений чи розірваний у судовому порядку.

Якщо умови договору погіршують становище дитини та (або) одержувача аліментів порівняно із законом, такий договір може бути визнаний недейсним у судовому порядку за вимогою зацікавленої сторони, органу опіки та піклування, прокурора.

Недійсність договору не має наслідком зворотне стягнення аліментів.

3. У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Укладення договору, якщо тільки він не розірваний і не визнаний недейсним, перешкоджає зверненню до суду з вимогою про стягнення аліментів».

Запровадження в життя вищезазначених положень сприятиме збереженню нормальних стосунків між членами сім'ї та звільнить суди від необхідності розгляду безспірних справ, а також сприятиме не тільки вдосконаленню законодавства, а й права України взагалі.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141;
2. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2002, № 21–22, ст. 135;
3. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 288 с.;
4. Науково-практичний коментар сімейного кодексу України. – К.: Ліга, 2010. – 577 с.;
5. Д'ячкова Н. Договір між батьками про сплату аліментів на дитину / Н. Д'ячкова // Нотаріат для Вас. – 2009. – № 9. – С. 12–16.;
6. Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 3.3.04 р. №20/5;
7. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 25–26. – Ст. 131.